

ДОТАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Проведено дослідження державного регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств у частині надання їм державних дотацій на розвиток виробництва. Проведено аналіз системи надання дотацій в Україні в цілому, а також у Київській та Житомирській областях у порівнянні з аналогічними показниками країн – членів ЄС. На підставі проведеного дослідження зроблені висновки та пропозиції, визначені шляхи подальшого вдосконалення системи державного фінансування в умовах України.

Постановка проблеми

В умовах ринкової економіки сільське господарство належить до таких галузей економіки, де є актуальним державне регулювання діяльності підприємств у частині введення системи дотацій з метою розвитку виробництва, враховуючи його сезонність, залежність від погодних умов, невисоку оборненість оборотних коштів тощо. Як свідчить світовий досвід, у конкурентному середовищі аграрним підприємствам складно стабільно

© Ю.С. Палькевич

*Науковий керівник – д.е.н. М.В. Кузубов

функціонувати без фінансового захисту з боку держави, тому такі форми державного регулювання як дотації, субвенції, субсидії є досить важливими.

Аналіз останніх досліджень

Державне регулювання економічних процесів, як і будь-яке інше явище, має свою історію розвитку. Погляди вчених-економістів на проблеми необхідності втручання держави у процес формування ринкових відносин, вибору методів та важелів державного регулювання фінансово-економічної діяльності підприємств завжди були досить різноманітними. В економічній теорії існує два основні погляди на участь держави у регулюванні економічних процесів в умовах ринку.

Один з вказаних поглядів – класичний (найбільш відомими серед представників економістів-класиків є Д. Рикардо, Дж. С. Міль, А. Маршалл та А. Пігу), суть його полягає в тому, що ринковий механізм здатний до саморегулювання, забезпечує рівність попиту та пропозиції, і тому не зможе допустити тривалих економічних криз таких, як спад виробництва, інфляційні процеси, безробіття тощо [2]. Іншим підходом до можливості та необхідності регулювання економічних процесів є кейнсіанська теорія, пов'язана з ім'ям англійського економіста Дж. М. Кейнса, який обґрунтував об'єктивну необхідність і практичне значення державного регулювання ринкової економіки та дійшов висновку, що завдяки наявності потужного економічного потенціалу можна набагато швидше виправити становище, ніж тоді, коли такого потенціалу немає або він незначний [3]. Питанням державної фінансової підтримки велику увагу приділяло ряд вітчизняних вчених, зокрема М. Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Алексійчук, А.Г. Борщ та інші. [15–16]. У своїх дослідженнях більшість авторів дійшла висновку про недосконалість політики державної підтримки аграрного сектору економіки, що стало одним з чинників наростання кризових явищ в АПК, втрати власних джерел фінансових ресурсів, погіршення умов доступу до зовнішніх позик, руйнування основних елементів матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, і, як наслідок, фінансова нестабільність та низька інвестиційна привабливість галузі.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання діяльності аграрних підприємств. Дослідження, наведені у даній статті проводилися із застосуванням абстрактно-логічного та статистико-економічного методів.

Результати досліджень

З розвитком ринкових відносин в Україні застосовувалися різні напрями державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств, система державної підтримки постійно трансформується, удосконалюється. У період 1994–1999 рр. Кабінетом Міністрів України була запроваджена система забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними

ресурсами під майбутній урожай. У 1994–1997 рр. закупівля зерна за державним контрактом та держзамовленням до державних ресурсів здійснювалася за рахунок надання безвідсоткових бюджетних позичок згідно із законами про Державний бюджет України на відповідний рік. Бюджетні позички надавались у вигляді авансів через фінансові органи, натуральні позички – з держрезерву, матеріально-технічне забезпечення через відповідні організації Укртехсервісу і Укragрохіму (централізована закупівля техніки, пально-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин). Крім того, на умовах лізингу держава здійснювала забезпечення товаровиробників зерно- і кормозбиральною технікою.

Починаючи з 1998 р. державне замовлення на сільськогосподарську продукцію було відмінено. Натомість у 1998–1999 рр. через ДАК «Хліб України» здійснювалося виключно товарне кредитування сільськогосподарських товаровиробників (паливом, мінеральними добривами, технікою; натуральними позичками з держрезерву). Розрахунки за отримані товарні позички повинні були здійснюватися як грошовими коштами, так і одержаним продовольчим і товарним зерном майбутнього урожаю, однак переважна більшість цих сум не була повернена. Станом на 1 січня 2000 р. загальна сума бюджетної заборгованості сільськогосподарських товаровиробників (без урахування інфляційних процесів) складала 6 млрд 100 млн грн, а їх заборгованість перед недержавними структурами – 7 млрд грн. Отже, у 2000 р. Рахунковою Палатою України було прийняте рішення надавати кредити безпосередньо сільськогосподарським товаровиробникам, а не посередницьким структурам та вирішити питання щодо залучення банківських кредитів під пільгові відсотки із погашенням різниці за рахунок Державного бюджету [12]. Це сприяло надходженню коштів державного бюджету на розвиток АПК у рамках програм «Фінансова підтримка фермерських господарств» та «Надання кредитів фермерським господарствам» [6]; «Зерно України 2001–2004», відповідно до якої тільки у 2004 р. були виділені кошти у розмірі 350 млн грн пропорційно фактичній площі посіву цих культур [7].

На виконання цільових програм підтримки сільськогосподарського товаровиробника у 2004–2005 рр. були виділені кошти Держбюджету на закладання та догляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками, при цьому була створена спеціальна комісія Міністерства аграрної політики України. [8]. Нині особлива увага приділяється розвитку таких галузей сільського господарства, як, тваринництво, матеріально-технічного забезпечення АПК, а також покращення соціально-побутових умов населення. Ці та інші питання відображені в державних комплексних програмах: Загальнодержавна програма селекції у тваринництві на період до 2010 р.; Державна цільова програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2011 р.; Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. [9,10,11]. Розміри видатків державного бюджету щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників поступово збільшуються (табл. 1).

Таблиця 1. Видатки державного бюджету в аграрний сектор України

Показник	Рік			2007 р. у % до 2005 р.
	2005	2006	2007	
Сільське господарство та мисливство, рибне господарство, млн грн	3365,3	4669,9	5290,6	157,2
Питома вага аграрного сектору у загальній сумі видатків, %	4,2	5,0	4,6	-0,4
Сума видатків у середньому на 1 підприємство, тис. грн	58,1	80,7	91,5	157,5
Сума видатків у розрахунку на 1 га с.-г. угідь, грн	78,6	112,1	130,4	165,9

*Джерело: розраховано за даними [1,14].

Дані таблиці свідчать, про те, що питома вага аграрного сектору вітчизняної економіки протягом останніх років залишається майже незмінною. Водночас розміри бюджетної підтримки у розрахунку в середньому на одне сільськогосподарське підприємство та на 1 га сільськогосподарських угідь збільшилися на 57,5 % та 65,9 %, відповідно що підвищує роль дотацій як інструменту бюджетної підтримки сільського господарства в Україні в цілому. У зв'язку з цим є доцільним розгляд розмірів державних дотацій у регіонах, зокрема у Київській та Житомирській області у розрізі галузей.

Як відомо, фінансово-економічний стан тваринницьких галузей залишається незадовільним у більшості сільськогосподарських підприємств країни. Розрахунок сум дотацій і доплат на основні види продукції цієї галузі у Київській області проводився у розрізі господарств різних організаційно-правових форм (табл. 2).

Таблиця 2. Розміри та структура дотацій і доплат на основні види тваринницької продукції агроформувань Київської області у 2006 р., тис. грн

Форми сільськогосподарських підприємств	Загальна сума дотацій і доплат	Сума дотацій і доплат у середньому на 1 підприємство	Питома вага, %
Господарські товариства	139126,5	533,1	77,1
Приватні підприємства (включаючи фермерські господарства) з них селянські (фермерські) господарства	21414,0	212,2	11,9
	2017,4	144,1	1,1
Сільгоспокооперативи (виробничі)	12038,8	236,1	6,7
Інші підприємства (включаючи міжгоспи)	1444,4	131,3	0,8
Недержавні підприємства	174023,7	410,4	96,4
Державні підприємства	6503,7	224,3	3,6
Усього	180527,4	398,5	100,0

*Джерело: розраховано за даними [5].

Відповідно до наведених даних найбільша питома вага державних доплат і дотацій припадає на підприємства недержавної форми власності, зокрема господарські товариства, що частково пояснюється їх переважною більшістю. Розмір наданих бюджетних інвестицій у тваринницькі галузі у розрахунку в середньому на 1 підприємство диференційований у залежності від організаційно-правової форми власності цього підприємства. Отже, господарські товариства отримують в середньому на рік на 134,6 тис. грн більше від середнього показника (398,5 тис. грн), а селянські фермерські господарства – на 254,4 тис. грн менше.

Державні дотації і надбавки за реалізовану продукцію сільськогосподарським підприємствам Київської та Житомирської області відповідно за 2006–2007 рр. надані у Київській області: на 1 корову (молоко) – 889,76 грн, 1 гол. ВРХ – 184,20 грн, 1 гол., свиней – 157,37 грн. У Житомирській області ці показники становили 596,00 грн, 232,46 грн, 120,39 грн, відповідно тобто майже у 1,5 раза нижчі по молочних коровах і свинях і майже у 1,3 раза більше в цілому по ВРХ [1,14]. Щодо бюджетної підтримки галузей рослинництва, то дотації на виробництво зернових культур у Житомирській області у 2007 р. за даними обласного управління статистики складала у середньому 352 грн за тонну, що покриває 8 % витрат на їх виробництво.

Заслужує уваги порівняння системи та обсягів надання державних дотацій підприємствам аграрної сфери виробництва у економічно розвинутих європейських країнах. У країнах-членах ЄС до 2003 р. також застосовувалась система прямих бюджетних платежів. Їх розмір складав у середньому за 2002 р. 140 євро на 1 голову худоби (яловичина, волонина, молочні корови, телятина) [13]. У цей період 2003 р. Радою міністрів сільського господарства ЄС остаточно було узгоджено реформу САП, згідно з якою відбулося об'єднання з 1 січня 2005 р. більшості прямих платежів на виробництво рослинницької та тваринницької продукції в єдину дотацію, сума якої розрахована за показниками 2000–2002 рр. і кожна держава-член ЄС отримала свою дотаційну квоту. Це допомогло частково розірвати зв'язок між сумою виплат і рівнем виробництва, який при використанні прямих виплат сприяв створенню надлишків продукції. Так, у виробництві зернових розмір квоти покриває 75 % їх виробництва; у виробництві яловичини запропоновано на вибір або зберігати 100 % прямих платежів за корів з телятами і зняти 60 % за м'ясо, або ж зберегти всі платежі за м'ясо і зняти 25 % платежів за бичків. Сільськогосподарські підприємства, які розводять овець та кіз, зберігається 50 % прямих платежів, пропорційних кількості продукції. Ще до 10 % від суми єдиної дотації держави члени можуть доплачувати своїм фермерам, щоб заохочувати певні види виробництв, необхідні дії для поступового впровадження природоохоронних заходів та підвищення якості продукції. Загалом у 2005 р. розмір державних виплат складав 298 євро у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь [13]. В Україні цей показник у

2005 р. складав 78,6 грн, а у 2007 – 130,4 грн, що менше показника бюджетної підтримки аграріїв Євросоюзу рівня 2005 р. майже у 14 разів.

Висновки

Система державних дотацій та доплат, яка склалася в Україні, поступове збільшення розмірів бюджетної підтримки, спрямованої на виробництво сільськогосподарської продукції не дає відчутного приросту обсягів виробництва та поліпшення фінансово-економічного стану агроформувань, особливо в галузі тваринництва.

Порівняння із країнами Євросоюзу свідчить про поступове зменшення бюджетної підтримки сільського господарства в цих країнах, заміну прямих бюджетних виплат єдиною дотаційною квотою для кожної країни, спрямованість на покращення ситуації в галузі в цілому, виробництво екологічно чистої продукції тощо. Цей досвід є досить важливим для розвитку системи бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств в Україні.

Перспективи подальших досліджень

Зростання або зменшення бюджетного фінансування сільськогосподарських підприємств само по собі не є основним і, тим більше, єдиним важелем регулювання фінансово-економічного стану аграріїв. У перспективі дієвість цих заходів підтримки необхідно розглядати у сукупності з іншими напрямками державного регулювання, а саме: наданням пільгових кредитів, розвитком системи оподаткування, державного страхування тощо.

Література

1. Видатки державного бюджету України // Бюлетень Національного банку України. – 2006. – № 1. – С. 58–59; № 12. – С. 80; 2007. – № 12. – С. 72–73.
2. Макконел К.Р. Економикс: проблемы, принципы и политика. / К. Макконел, С. Брю. – [11-е изд.]. – пер. с англ.- К.: Хагар-Демос, 1993.–785 с.
3. Кейнс. Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс. – М., 1978. – 397 с.
4. Основні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 рік: стат. бюл. / Держкомстат України, гол. упр. статистики у Житомир. обл. – Житомир, 2008. – 119 с.
5. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Київської області у 2006 році: стат. бюл. / Держкомстат України Гол. упр. статистики у Київ. обл. – К., 2007. – 91 с.
6. Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету для надання підтримки фермерським господарствам / Постанова КМУ від 25 серпня 2004 р. № 1102 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 388, 183, 349, 113). [Електронний ресурс] : законодавство України : CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. –

- Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Мб RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ – назва з титул. екрану.
7. Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету, які виділяються для компенсації витрат сільськогосподарських підприємств з посіву ярих та озимих зернових культур / Постанова КМУ від 30 січня 2004 р. № 96 (із змінами, внесеними згідно із Постановою КМ № 1223 від 22.09.2004 р.). [Електронний ресурс] : законодавство України : CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Мб RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ – назва з титул. екрану.
 8. Про затвердження Положення про комісію Міністерства аграрної політики України з питань фінансування розвитку виноградарства і садівництва, її складу та форм звітності \ Міністерство аграрної політики України Наказ 12.04.2007 № 257 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства аграрної політики № 116 від 04.03.2008) [Електронний ресурс] : законодавство України : CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Мб RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ - назва з титул. екрану.
 9. Про загальнодержавну програму селекції у тваринництві на період до 2010 року: Закон України від 19 лютого 2004 року № 1517-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 23. – Ст. 319.
 10. Про затвердження Державної цільової програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі до 2011 року: Постанова КМУ від 30 травня 2007 р. № 785 [Електронний ресурс] : законодавство України : CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Мб RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ - назва з титул. екрану.
 11. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова КМУ від 15 вересня 2007 р. № 1158. [Електронний ресурс] : законодавство України : CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Мб RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ – назва з титул. екрану.
 12. Результати перевірки та аналізу про стан повернення бюджетних позичок, отриманих підприємствами сільського господарства у 1994–1999 роках / Рахункова палата України. – К., 2000. – Вип. 3.
 13. Горін Н. Система регулювання зовнішньоекономічної торгівлі сільськогосподарською продукцією: досвід Польщі: монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 110 с.
 14. Сільське господарство України за 2006 рік стат. збір / Держкомстат України / за ред. Ю.М. Остапчука. – К., 2007. – 367 с.
-